

NASILJE U NOGOMETU DANAS

SREDIŠNJA SPORNA PITANJA

1.

Vrijedi se ponajprije i ponajprije zadržati na razmatranju nekih otvorenih ključnih pitanja koja su od izrazito teorijskog značenja za znanstveno sociologijsko bavljenje fenomenom nasilja u nogometu i oko nogometa danas i ovdje.

Takva razmatranja za našu sociologiju sporta imaju višestruko značenje.

Na prvom mjestu, takva razmatranja mogu pomoći da se dosljedno i do kraja domisle neka opća teorijska pitanja koja znaju često ostati neeksplicirana i netematizirana u nekim istraživanjima suvremenih oblika navijačkog ponašanja koja imaju visok nasilnički potencijal. To su, međutim, pitanja bez jasnog odgovora, koja nisu dobro sociologijski fundirana u konkretnim istraživanjima spomenutih fenomena u našem prostoru. To znači da bez dosljednog razjašnjavanja upravo takvih otvorenih pitanja opće teorijske naravi raste rizik svojevrsnog lutanja u konkretnim istraživanjima u nas, ili stalnog pribjegavanja različitim *ad hoc* hipotezama, od prilike do prilike i od problema do problema. Upravo rasprava o takvim otvorenim i središnjim pitanjima teorijske naravi pomaže da se jasno odrede i dosljedno

utvrde opći teorijski okviri s kojima se izričito ili prešutno pristupa fenomenu nasilja u suvremenom nogometu i oko njega kao što pomaže da se iskušaju i provjere na djelu interpretativne i eksplikativne mogućnosti različitih pristupa.

Nadalje, razmatranja o kojima je riječ mogla bi vjerovatno načelno pomoći da se naša razmatranja i istraživanja ponašanja nogometnih navijača na našim stadionima i oko njih smisljeno povežu s brojnim sličnim istraživanjima u nizu suvremenih društava u evropskom prostoru pa da se na taj način smanje eventualni rizici svojevrsnog klizanja u teorijski i istraživački provincijalizam ili suvišni istraživački posao praktičnog otvaranja vrata koja su inače drugdje već odavno otvorena. Na kraju, time bi se osigurali i neki preduvjeti na razini teorijske misli za postizanje optimalne uporedivosti nalaza naših konkretnih istraživanja s nalazima u nizu drugih zemalja.

Imajući ovo na umu, vrijedi pokušati napraviti popis barem nekih središnjih spornih pitanja u suvremenoj sociologiji sporta s izrazitom teorijskom relevancijom.

2.

Potrebno je prije izlaganja popisa otvorenih i spornih pitanja napraviti par nužnih uvodnih napomena koje inače treba uvažavati u svakoj cjelovitoj sociologijskoj raspravi o nasilju u nogometu i oko nogometa danas i ovdje.

Prva napomena je veoma jednostavna, gotovo i banalna, ali i nezaobilazna. Ona glasi: nasilje u ovim povijesnim prostorima bilo je gotovo stalni sastavni dio društvenog života u dalekoj i bližoj prošlosti, kao što je, na ovaj ili onaj način, stalni sastojak ili pratilac suvremenih načina društvenog života. Ili je nasilje u ovom ili onom obliku svojevrsni začim, ingredijent u ukupnom društvenom životu naših ljudi u prošlosti i sadašnjosti. A to znači da svaka sociologijska rasprava o nasilju u nogometu i oko nogometa danas mora priznati, od samog početka, da je nasilja uvijek bilo u prošlosti u ovim prostorima kao što ga i danas ima. I, dakako, izvan i nezavisno od sporta i nogometa. Ono je, drugim riječima, bilo prisutno u različitim oblicima i s različitim intenzitetima kako na institucionalnoj razini društvenog života tako i na grupnoj odnosno međuosobnoj i osobitoj razini tog života. U tom pogledu teško je pronaći bilo koje područje društvenog života ili bilo koji prostorni dio koji je povijesno potpuno "neza-

gađen" nasiljem, ili je, na neki način, imun od nasilja. I to vrijedi kako za obiteljski životni krug, susjedstva i lokalne zajednice tako i za politiku i politički život. To, stoga, vrijedi i za škole i sveučilišta, kafane i restorane, ulice i trgove, parkove i prostore za igru i za zabavu, ali, isto tako, vrijedi i za svijet rada, svijet kulture i svijet slobodnog vremena.

U tom smislu intrigantnije se čini, ne pitanje zašto je nasilja u ovom prostoru bilo ili ga ima i danas, već pitanje zašto ga nije bilo više odnosno manje.

Druga nužna uvodna napomena je uža i preciznija te glasi: nasilje je bilo prisutno u nogometu i oko nogometa u nas od samog početka pojave nogometne igre u ovim povijesnim prostorima. Znači da današnje nasilje u nogometu i oko nogometa zacijelo ne predstavlja neku radikalnu novinu za ove prostore - nešto što ranije nije bilo viđeno. Nasilja je, dakle, i ranije bilo skoro na svim razinama i u svim okvirima u kojima se nogomet u nas prakticirao: od amaterskog, diletantskog nogometa s povremenim igračima i povremenim nogometnim susretima i prigodnim navijačima do vrhunskog profesionalnog nogometa, sa stalnim i redovitim nogometnim susretima, trajnom organizacijom i masovnom publikom. Nasilja u nogometu i oko nogometa u nas je bilo i onda kad se nogomet prakticirao po ledinama, ulicama, trgovima, parkovima, prigodnim susretima i tzv. divljim ligama itd. Stoga govoriti o nekom nogometu u nas koji kao da je nekad bio sasvim "nezagađen" nasiljem i potpuno imuniziran od nasilja znači pričati bajke za malu djecu.

Ovo je potrebno izričito naglasiti da bi se izbjegla svaka moguća idealizacija nekog prošlog stanja i nekog prošlog vremena kakvog nikad nije bilo i isto tako svaka idealizacija nekog prošlog nogometa potpuno imunog od nasilja. Nasilje je uvijek bilo. Samo bilo je vremena i stanja kad je stupanj "zagađenosti" nasiljem bio samo marginalnog značenja te se nasilje u nogometu javljalo ponajprije kao sporadičan, prateći fenomen nogometne igre i ukupnosti nogometnih praksi.

3.

Međutim, da se ne bi uvodno pogriješilo u obrnutom smislu, potrebno je preliminarno istaknuti dvije bitne dodatne činjenice koje su izuzetno relevantne za raspravu o i za istraživanje nasilničkih oblika nogometnog navijačkog ponašanja danas u ovim prostorima. Potrebno je, naime, izbjeći opasnost svojevrsnog porav-

navanja i izjednačavanje koje čini da se u povijesnom i prostornom smislu sve krave pokazuju kao podjednako crne ili podjednako bijele.

Prva činjenica koju treba posebno pocrtati jeste činjenica da je u posljednjem desetljeću i pol ili nešto više došlo do vidljive eskalacije nasilničkih oblika navijačkog ponašanja u nogometu i oko nogometa. U stvari, vidljivo je porastao broj nogometnih susreta tzv. visokog rizika te su se nasilnički oblici nogometnog navijanja na neki način prelili izvan granica nogometnih stadiona i izvan vremenskih okvira održavanja nogometnih susreta. Na neki način kao da su tučnjave i agresivno ponašanje postali integralni dio samog odlaženja na stadione i na nogometne utakmice. Mora se zaključiti da je zapravo u nekim širim vremenskim okvirima na djelu svojevrsan trend ekspanzije nasilja u nogometu i oko nogometa: porasla je ukupna "zagadenost" nogometnih praksi nasiljem te se smanjila razina imuniziranosti nogometa od nasilja. Za ilustraciju bi bilo dovoljno spomenuti vrtoglav porast angažiranja policijskih snaga oko nogometa, te sofisticaciju njihovog nadzora nad nogometnim stadionima i nad agresivnim navijačkim grupama. Možda je još ilustrativnije i realističnije spomenuti brojne povremene izjave različitih funkcionera u V. Britaniji, sedamdesetih godina, da je nasilje u nogometu i oko nogometa u konačnom povlačenju ili, dapače, na izdisaju koje su sve ubrzo bile opovrgnute na djelu.

Zaključak je: ako "zagadenost" nogometnih praksi nasiljem poznaje u nekom vremenskom slijedu svoje izrazite plime i oseke, onda posljednja desetljeća u evropskom prostoru, uz sva kolebanja, predstavljaju desetljeća plimnog vala nasilja u nogometu i oko nogometa.

Druga činjenica koju ne treba zaboraviti jeste: u nekim širim vremenskim okvirima nastupio je zacijelo značajan obrat ili zaokret u oblicima navijačkog ponašanja u nogometu i oko nogometa. Naime, nije po srijedi samo više nasilja nego ranije, već su se pojavili i novi oblici navijačkog nasilničkog ponašanja. Može se bez dvojbe govoriti o svojevrsnom kvalitativnom skoku. Drugim riječima, pojavili su se i oblici agresivnog i nasilničkog navijačkog ponašanja koji su novina u usporedbi s onim što je bilo po pravilu poznato u ranijim repertoarima takvog ponašanja. Ponajprije nasilje je očevidno postalo oštrije, teže i grublje. Dal Lago je to na primjeru Italije opisao kao zaokret od ranijih sporadičnih guranja, pljusaka i udaraca kišobranima ka nasilju koje smjera na teže tjelesne povrede. U tom smislu opravdano je utvrditi da se može praviti razlika izme-

du *pred* i *post*-hejselskog nasilja u nogometu i oko nogometa. U stvari, i površna sociologijska analiza mora pokazati da je tragedija na Hejselu dala neku vrst legitimnosti i najgrubljim i najtežim oblicima navijačkog ponašanja te je uvela i veoma agresivno navijačko ponašanje u krug tzv. normalnih navijačkih praksi. Zaokret o kojem je riječ može se na zgusnut način opisati kao zaokret od sporadičnog i incidentalnog nasilja ka čestom i gotovo redovitom nasilju, od marginalnog nasilja skoro normalnom nasilju, od spontanog i stihijskog nasilja ka organiziranom nasilju, od slučajnog nasilja ka planiranom i programiranom nasilju, od nasilja direktno vezanog za igru i usredotočenog na zbivanja na terenu ka relativno autonomnom nasilju i daleko od stadiona i od same utakmice, od nasilja vezanog za mnoštvo pojedinaca ka grupnom nasilju, od malo vidljivog i nespektakularnog nasilja ka veoma vidljivom i spektakularnom nasilju, od nasilja tzv. starih huligana ka nasilju tzv. novih huligana i superhuligana odnosno nasilju profesionalaca nasilničkog ponašanja, od obraza nasilničkog navijačkog ponašanja izvan kulturne matrice nogometnog navijaštva ka obrascima takvog ponašanja u središtu navijačke kulture odnosno subkulture itd.

Imajući uvijek na umu ove uvodne napomene i elementarne činjenice, moguće je izbjeći dvije opasnosti koje se javljaju kad se povede rasprava o nasilju u nogometu i oko nogometa u nas. Prva opasnost nužno se kliže u zamke proizvodnje tipične moralne panike, uz svojevršno demoniziranje navijačkih grupa. Druga opasnost: sociologijska razmatranja i istraživanja fenomena nasilja u nogometu i oko nogometa se uklapaju u proizvodnju odnosno konsolidaciju i legitimizaciju moralne neutralizacije oko nasilja u nogometu i oko nogometa.

4.

Naš popis središnjih i spornih točaka teorijske relevantije ograničće se samo na naznaku par točaka o kojima bi trebalo cjelovitije kritički progovoriti.

Prva sporna točka odnosi se na razlike i suprotnosti oko načelnog pristupa suvremenom fenomenu nasilja u nogometu i oko nogometa ovdje i sada te, stoga, i oko onoga što bi se moglo nazvati optimalnom optikom za sociologijsku interpretaciju spomenutog fenomena u njegovim današnjim oblicima. Pojednostavljajući ponešto stvari i služeći se pomalo tzv. mišljenjem u krajnostima, moglo bi se ustvrditi da su zapravo u pi-

tanju tri različita moguća opća pristupa i tri moguće optike koje i našim istraživanjima tog fenomena nameću stanovite teorijske izazove i spram kojih se na neki način treba odrediti.

Prvi pristup i prva optika mogu se opisati kao pristup i optika koji sport u cjelosti i nogomet posebno promatraju ponajprije kao osobit društveni fenomen koji se uvijek mora interpretirati u širem društvenom kontekstu i u izrazito društvenim terminima. To onda postaje od odlučujućeg značenja i za sagledavanje i razumjevanje suvremenih oblika agresivnog i nasilničkog ponašanja u nogometu i oko nogometa. Stoga je ta optika izrazito ekstrasportske i ekstranogometne usmjerenosti, te u njoj dominira uvažavanje okolnosti i čimbenika koji su pretežno, ako ne i isključivo, makrosocijalno-strukturalne i makrosocijalno-kulturne naravi. U krajnjoj analizi u središte pozornosti dolaze gibanja i promjene u općim okvirima društvenog života, ponajviše s realnim ili pretpostavljenim epohalnim značenjem i epohalnih razmjera. U toj optici se onda sve ono što se bitnoga događa u sportu uopće, i u nogometu i oko nogometa posebno - uključivši i nasilje - tumači kao svojevrsni simptom, indikator, odraz i izraz nekih širih i dubljih društvenih stanja i kretanja. A to znači da se nogomet uzima i kao osobita metafora društva. Primjenivši na ovo poznatu terminologiju i još poznatije distinkcije iz suvremene sociologije religije, moglo bi se reći da su ovaj pristup i ova optika izrazito redukcionističke naravi. Naime, ono što ima neposredna i vidljiva obilježja nečega izrazito sportskog i nogometnog te se i kao takvo nadalje i doživljava od strane onih koji u tome sudjeluju, sociologijski se tumači alegorijski u izrazito vansportskim i nesportskim te nenogometnim epohalnim, društvenostrukturnim, klasnosocijalnim, političkim, ekonomskim, grupnoslojevnim i drugim bitno društvenim terminima. Stoga, sociologijska kritička analiza po prirodi same stvari teži da pročita, dešifrira i dekodira ponajprije ono društveno, što stoji iza i u pozadini oblika navijačkog ponašanja s agresivnim i nasilničkim nabojem te navijačkih grupa i skupina s takvim prepoznatljivim sklonostima.

Razumije se, ova optika na razini poznatih krilatica i načelnih formula susreće se u krilaticama i formulama niza poznatih autora. To je npr. slučaj s tvrdnjama R. Cailloisa da su se i sudbine nekih velikih civilizacija mogle unaprijed iščitati iz igara koje su u pojedinoj civilizaciji dominirale. U tom smjeru ide i tvrdnja H. Plesnera da sport nikad ne može biti ni mnogo bolji, ni mnogo gori od društva u kojem postoji. U okvir ove optike se isto tako smješta i tvrdnja G. Harrisona o

sportu i nogometu kao metafori društva i, obrnuto, o društvu kao metafori sporta i nogometa. Ovakav pristup i ova optika se susreću u različitim konkretnijim sociologijskim razmatranjima. To je optika koja dominira u E. Dunninga po kojem u društvenoj osnovi onoga što danas generira nasilje u sportu i nogometu stoje makrostrukturalne preobrazbe kojima se u biti mijenja podloga opće društvene povezanosti. I to od segmentalne ka funkcionalnoj, pa se pod utjecajem te preobrazbe kao nosioci nasilničkog ponašanja navijača javljaju ponajprije segmenti radničke omladine - i to tzv. grube radničke omladine, za razliku od tzv. respektabilne - koja je ostala zarobljena segmentalnim, a ne funkcionalnim društvenim povezanostima, te reagira u skladu s obrascima takve društvene povezanosti na promjene u širem društvenom okviru, ali i u nogometu. Ovdje spada i optika Taylora i Clarka koji odgovor na pitanje zašto nasilje u nogometu danas nastoje pronaći tragajući, ponajprije, za dubljim društvenim promjenama u britanskoj radničkoj klasi i u općoj organizaciji britanskog nogometa i britanskih nogometnih klubova koje su u krajnjoj analizi komercijalizacijom, profesionalizacijom, internacionalizacijom itd. praktično dovele do svojevrstne eksproprijacije nogometnih klubova od njihove ranije radničke pozadine i podloge. Dakako, u ovu optiku se moraju svrstati i svi oni pristupi koji težište interpretacije postavljaju bilo na socijalnoslojevne i socijalnoklasne momente ili na kulturne odnosno subkulturne okvire.

Drugi pristup karakterizira optika koja ima dva bitna obilježja: to je optika koja je izrazito unutar sportski usmjerena, ali je istodobno pretežno makrosportski orijentirana. Primjenivši ponovo poznatu distinkciju redukcionizma i antiredukcionizma, ova optika je izrazito antiredukcionistički obojena. Ova optika nastoji sve ono bitno što se događa u sportu i oko sporta, pa, stoga, i u nogometu i oko nogometa, ponajprije interpretirati u kontekstu samog sporta i u pretežno sportskim terminima, a ne na neki alegoričan ili metaforičan način u izrazito društvenim i društveno-strukturalnim okvirima i terminima, ili u terminima čisto društvenih preobrazbi epohalnih razmjera. Drugim riječima, sport i sve sportsko se načelno tretiraju kao svojevrstni totalni fenomen *sui generis*. Time su, u krajnjoj analizi, interpretacije koje se nude u ovoj optici interpretacije koje ne samo uvažavaju kao izvorni podatak ono što sami sudionici u navijanju i navijačkim grupama i skupinama govore i doživljavaju kao navijači, već se to tretira i kao podatak koji se dalje ne može analitički dešifrirati. Sociologijska interpretacija i nasilničkih

oblika ponašanja nogometnih navijača u biti se svodi samo na teorijsku razradu i preformulaciju onoga što sami navijači rade, osjećaju, misle i žele i onda kad se agresivno i nasilnički ponašaju.

Postoje dva značajna teorijska temelja na koja se ovakav pristup i ovakva optika mogu osloniti.

Jedan temelj tvore stajališta koja je na općoj teorijskoj razini formulirao D. Bell u svojim raspravama o post-industrijskom društvu. Naime, D. Bell govori o tri, manje-više autonomna, područja društvenog života u suvremenim društvima - tehnologija, politika i kultura - koja se, svako za sebe autonomno strukturiraju i gibaju po sasvim samostalnim, tzv. aksijalnim načelima. Drugim riječima, po srijedi je teorijsko stajalište po kojem bi bilo plauzibilno ustvrditi da se i svijet sporta u biti strukturira i kreće po nekim svojim autonomnim načelima. Drugi mogući teorijski temelj mogu da tvore teorijska stajališta koja su jasno formulirana u suvremenoj fenomenologijskoj sociologiji. I to, ponajprije, u fenomenologijskoj tezi o tzv. životnom i doživljajnom svijetu koji tvori opći okvir za interpretaciju svega društvenog, ali koji se unutrašnje dijeli u mnoštvo međusobno nezavisnih životnih i doživljajnih svjetova, od kojih svaki ima svoju vlastitu logiku i ključ te, stoga, mora i biti znanstveno interpretiran uvažavajući tu logiku i prema tom ključu.

Osnovne obrise ove optike najpregnantnije je formulirao talijanski sociolog Dal Lago u svojoj knjizi *Opis jedne bilke*. Naime, on polazi od nekih načelnih koncepcija koje je razradio A. Schütz po kojem postoji više autonomnih životnih svjetova u kojima se živi ili na koje se raščlanjuje cjelina životnog odnosno doživljajnog svijeta (*Erlebniss Welt*). Svaki od tih svjetova je autonoman, stoji za sebe, ima svoju vlastitu logiku po kojoj se giba i strukturira. A to znači, dakako, da svaki od tih svjetova ima i svoj vlastiti ključ za razumjevanje koji kritička analiza treba otkriti i koji tek omogućava da se razumije ono što se u njegovom okviru doista i zbiva. U ovoj optici ključno teorijsko stajalište je u tome što se sport tretira kao jedan od takvih, za sebe stojećih, doživljajnih svjetova. A to znači primarno i esencijalno, to je svijet igre i agonizma uopće koji se razlikuje od svih drugih doživljajnih svjetova. Iz toga slijedi i zahtjev da sve ono bitno što se događa u nogometu i oko nogometa, uključivši i navijačke oblike ponašanja, treba interpretirati u okviru autonomne logike tog osobitog doživljajnog i životnog svijeta igre i agonizma, pa i u kontekstu onoga kako to neposredno doživljavaju oni koji sudjeluju u tome i koji su životno upleteni u svijet igre i agonizma, a ne nečim što stoji

izvana i s onu stranu svijeta igre i agonizma, te pripada drugim doživljajnim svjetovima. Razumije se, pri tome se ne negira načelno postojanje utjecaja nekih izvanjskih društvenih okolnosti i sadržaja na svijet sporta i nogometa. Međutim, istodobno se naglašava da je pri tome na djelu logika tzv. brikolaža, to jest u svijet sporta kao svijet i igre i agonizma penetriraju ili se preuzimaju fragmentarno i selektivno ovi ili oni sadržaji i utjecaji, ali se oni zatim miješaju, spajaju, apsorbiraju i preobražavaju pa tako dobijaju sasvim novo značenje u okviru izvorne logike svijeta igre i agonizma. Time, dakako, prestaju biti simptomom ili indikatorom ovoga ili onoga što pripada drugim doživljajnim svjetovima koji bi na neki način bili nadređeni svijetu sporta kao svijetu igre i agonizma. Stoga, kako to izričito naglašava Dal Lago, unaprijed promašuje svako teorijsko nastojanje da se bitna zbivanja iz navijačkog ponašanja interpretiraju npr. bilo terminima političke mobilizacije i aktivizacije, ili terminima depolitizacije i nadoknade odnosno zamjene za nužnu politizaciju ljudi. Optimalna interpretativna optika jeste optika nogometne igre i agonizma svojstvenog toj igri.

Treći pristup i treća optika, koji su na neki način u igri i kad je reč o nasilju u nogometu i oko nogometa, danas je isto tako unutar sportskog usmjerenja, ali je za razliku od prethodnog izrazito mikrosportski orijentiran. U ovom slučaju bitno je da se interpretacije nasilničkih oblika navijačkog ponašanja nastoje elaborirati ponajprije u funkciji nogometne igre u okruženju nogometnog stadiona kao svojevrsnog mikrosvijeta unutar šireg sportskog makrosvijeta kao svijeta igre i agonizma. Naravno, i u ovoj optici postoje značajna razlikovanja. U kontekstu ovog pristupa i ove optike javljaju se nastojanja da se nasilnički oblici navijačkog ponašanja interpretiraju ponajprije u poznatim terminima psihologije gomile i još više u terminima tipičnog ponašanja tzv. uspaljene gomile. Dakako, u ovim interpretacijama stadioni tvore nekakav osobiti društveni okvir unutar kojeg nastupa i razvija se djelovanje psihologije gomile, jer prostor stadiona predstavlja samo okvir unutar kojeg se mnoštvo atomiziranih pojedinaca stapa i integrira u pravu gomilu, pa stoga, i napušta racionalne obrasce ponašanja. Mnogo su značajnija i zanimljivija nastojanja koja idu u smjeru tzv. ekologije stadiona. Pri tome ključne interpretativne kategorije postaju kategorije okvira (*frame* ili *cornice*), koje se kao svojevrzne kulturne tvorbe uspostavljaju na stadionima i koje, kao osobiti kulturni obrasci, artikuliraju i oblikuju dinamiku navijačkog ponašanja u cjelosti u okviru stadiona i za vrijeme nogometnog

susreta. To znači da nije pretežno po srijedi optika za koju je odlučujuća neka osobita socijalna psihologija koja graniči s nekom socijalnopsihološkom patologijom. U stvari, mikroekologija stadiona navijačke oblike ponašanja, i onda kad su agresivni i nasiljem nabijeni, promatra kao neku vrst normalnih i u kulturnom okviru stadiona poželjnih oblika navijačkog ponašanja.

5.

Druga sporna točka na koju vrijedi posebno ukazati odnosi se na pitanje o smislu i značenju nasilja koje se danas javlja u ovim ili onim oblicima i razmjerama u sportu uopće, te u nogometu ponajprije. Tu se ponajprije podrazumjeva problem koji se može izraziti pitanjem: što znači nasilje u sportu i nogometu danas? I oko ove druge sporne točke mogu se prepoznati dva različita pristupa i dvije različite optike.

Prvi pristup nastoji na pitanje o značenju nasilja u nogometu danas odgovoriti u okviru jedne veoma dugoročne povijesne dinamike nasilja uopće u društvenom životu ljudi. To je pristup koji, na jednoj strani, postojeće oblike nasilja u nogometu interpretira ponajviše kao jednu fazu, posljednju etapu u jednom dugotrajnom povijesnom, razvojnom i civilizacijskom kretanju u kojem se prisutnost nasilja smanjuje te se postupno preobražava, ili na drugom mjestu, postojeći oblici nasilja se tretiraju, ponajprije, kao svojevrsni rezidualni fenomen koji je prisutan u ponašanjima dijela omladine nižih klasa, koja još nije djelotvorno civilizirana do one razine civiliziranosti koju su drugi socioklasni i socioslojevni segmenti već postigli.

U teorijskom pogledu ovaj pristup se može osloniti na poznate stavove koje je vjerovatno u modernu sociologiju unio već H. Spencer svojim razlikovanjem premodernih društava kao militarističkih društava i modernih društava kao industrijskih društava koja su, stoga, i nemilitaristička. Polazišta ovog pristupa su na teorijskoj razini pregnantno formulirali N. Elis i Chesnais, govoreći o civilizacijskom kretanju koje ide u dugoročnom smislu s razvojem modernog i razvijenog modernog društva u smjeru stalnog smanjivanja društvene prisutnosti fizičkog nasilja te se i kreće preoblikujući se od ranije nedvojbeno otvorenog, nereguliranog, nekontroliranog i nekontrolabilnog fizičkog nasilja ka reguliranom i kontroliranom nasilju. Stoga, to je povijesno kretanje u kojem se postupno, ali i sigurno otvoreno i nekontrolirano fizičko nasilje pretvara ponajprije u kontrolirano i regulirano nasilje zatim i u čisto ver-

balno i ritualizirano nasilje koje je zapravo samo fiktivno i iluzorno nasilje privid nasilja. To se onda primjenjuje i na sport i nogomet te na nasilje u sportu i nogometu. Krajnji zaključak u takvom pristupu tvori dobro poznata tvrdnja P. Marsha o ritualizaciji nasilja te o nasilju u nogometnom navijanju kao prividnom nasilju i svojevrsnoj iluziji nasilja. U tom smislu Marsh u navijačkom ponašanju suvremenih nogometnih navijača prepoznaje na djelu stanoviti humanizirajući trend. On, naime, zaključuje da "činjenica da je proces dehumanizacije uveliko odsutan iz sukoba između rivalskih navijača pruža opreznju osnovu za optimizam. Sugerira se da je ritualizacija nasilja djelotvorna." Dakako, otvoreno fizičko nasilje koje se ponekad nedvojbeno pojavljuje na nogometnim stadionima i u povodu nogometnih utakmica pripisuje, u okviru ovakvog pristupa, ponajprije nerazumjevanju izrazito ritualne i prividno nasilničke naravi agresivnog navijačkog ponašanja od strane policije te, stoga, ponajviše njezinom neprimjerenom reagiranju na ponašanja navijačkih grupa. I upravo to, po pravilu, vodi do otvorenih sukoba i fizičkog nasilja. Tako se fizičko nasilje u nogometu i oko nogometa rađa ponajprije i ponajviše onda kad se verbalno i ritualizirano nasilje pogrešno protumači.

Drugi pristup značenju nasilja manje je povijesno optimističan. To je, naime, pristup koji u širim društvenim i povijesnim gibanjima ne vidi samo nekakav progresivni trend u znaku sve manjeg prisustva nasilja u društvenom životu ljudi, već prepoznaje na djelu jednu daleko složeniju i proturječniju povijesnu i društvenu dijalektiku. To je dijalektika koja ima svoje civilizirajuće uzlete i decivilizirajuće padove, kako to ističu E. Dunning, P. Murphy i J. Williams. Tako se i suvremeni oblici nasilničkog ponašanja britanskih nogometnih navijača smještaju u širi i proturječniji društveni i povijesni okvir koji je određen suvremenom društvenom krizom koja ima, pored ostalog, i izrazito decivilizirajuće društvene učinke. U tom smislu spomenuti autori govore da "britansko društvo danas može biti u mukama 'decivilizirajućeg' procesa širih ili užih razmjera i trajanja. Britanci zacijelo doživljuju eskalirajući 'ciklus nasilja' u nizu područja i oblasti u Sj. Irskoj, u industrijskim odnosima, u starim djelovima gradova i dabogme i u vezi s nogometom". U tom okviru se onda može govoriti o nasilju u nogometu kao simptomu svojevrsne degradacije društvenog života te njegove stanovite reprimtivizacije i barbarizacije.

Postoji još jedna sporna točka u pristupu nasilju u nogometu i oko nogometa. Postoji, naime, optika koja sugerira da su nasilnički oblici navijačkog ponašanja u

nogometu i oko nogometa u osnovi besmisleni, bezrazložni i iracionalni te tako zapravo uvijek predstavljaju svojevrsne eksplozije ili prodore nečega u biti iracionalnog, nesvrhovitog i čisto emotivnog ili se moraju interpretirati ponajprije kao puko i nekontrolirano pražnjenje nagomilanih frustracija čija se svrha svodi upravo na to pražnjenje i olakšanje koje slijedi za pražnjenjem. Pri tome se ponajčešće zaboravlja na smislene okvire u kojima se nasilje javlja i smješta. Stoga se zaboravlja da su, po pravilu, u igri društvene grupe i skupine koje faktički operiraju različitim definicijama zbilje, pa stoga, i veoma različito definiranim općim orijentacionim mapama. Lako se zaboravlja na referencijalne okvire u kojima se prepoznaje racionalnost odnosno iracionalnost nekih oblika ponašanja, te njihova besmislenost, svrhovitost odnosno nesvrhovitost. Jednostavno se zaboravlja da se ono što se u određenom smislenom i interesnom životnom okviru pokazuje ili pričinja kao sasvim besmisleno, bezrazložno i iracionalno, u drugom smislenom i interesnom životnom okviru može biti visoko smisljeno, razložno i svrhovito. Na to ukazuju i nalazi nekih istraživanja pa i u nas da pripadnici nekih agresivnih navijačkih grupa praktično operiraju osobitim definicijama zbilje koje se duboko razlikuju od vladajućih ili konvencionalnih definicija.

Drugi pristup i druga optika nasilničke oblike navijačkog ponašanja u nogometu i oko nogometa promatra na mnogo složeniji i proturječniji način. To je optika koja se ne zaustavlja na konstataciji prividne i površinske besmislenosti i navodne bezrazložnosti nekih oblika nasilničkog navijačkog ponašanja, već pokušava dešifrirati i prepoznati neku njihovu dublju ili drugačiju racionalnost, smislenost i svrhovitost. U tom pogledu se nasilje u nogometu i oko nogometa prepoznaje djelomice kao instrumentalno, a djelomice kao ekspresivno odnosno kao ono koje služi svojevrsnom društvenom očitovanju i potvrđivanju. Drugim riječima, i prividno najbesmislenije, najnesvrhovitije i najbezrazložnije nasilničko ponašanje može se prepoznati i kao nasilje koje nečemu služi i ima neku svrhu. U oba slučaja dolazi se do zaključka da se nasilju u nogometu i oko nogometa nerijetko namjerno i svjesno pribjegava da bi se postigli neki unaprijed utvrđeni ciljevi. Priznanje da se u nogometnom okviru pojavljuju navijačke grupe i skupine koje, kao svojevrsni društveni subjekti u polju nogometnih praksi i u širem društvenom polju, znaju zadobiti nemalu društvenu moć upravo time što mogu po svojoj volji i želji isporučivati neredu i sukobe po stadionima, oko njih po ulicama i trgovima, kao što se od isporuke nasilja mogu suzdržati i suzdržavati da

bi postigli određene ciljeve unutar sportske i vansportske. Ova optika dopušta da se vodi računa i o dinamici interesa i aspiracija kako nogometno preciziranih tako i širih društvenih koji po svom sadržaju jesu ili mogu biti konkurirajući pa i oprečni te se, stoga, sukobi koji se na toj podlozi pojavljuju ne mogu rješavati drugačije nego pribjegavanjem nasilju. To je i onaj dublji razlog koji čini da česti pozivi na razum i toleranciju ostaju neuslišeni.

6.

Treća sporna točka za raspravu odnosi se na omladinu i njezino mjesto u proizvodnji nasilničkih oblika navijačkog ponašanja u nogometu i oko nogometa. Nema, naime, sumnje da se, po svojim neposrednim protagonistima, navijački oblici ponašanja s agresivnim i nasilničkim nabojem u velikoj mjeri javljaju po svojim neposrednim protagonistima kao omladinski oblici ponašanja. Doduše, u takvim oblicima ponašanja ponekad sudjeluju i mogu sudjelovati i drugi pa i stariji, kao što se nerijetko pojavljuju u sastavu vodećih jezgri određenih navijačkih grupa. Promatrajući cjelinu nasilničkih oblika navijačkog ponašanja, sasvim je sigurno da osnovnu masu takvih navijačkih grupa i njihovo tzv. tvrdo jezgro čine mladi ljudi. Stoga je i fenomen nasilničkih oblika nogometnog navijačkog ponašanja u velikoj mjeri omladinski fenomen. I ta činjenica otvara jedan nov problem. U raspravama o tome problemu moguće je ponovno prepoznati dva različita pristupa i dvije različite optike u okviru kojih se taj osobiti društveni fenomen pokušava objasniti.

Za prvi pristup i prvu optiku karakteristično je da polazi, na jednoj strani, od neke univerzalne antropološkijske strukture koja uključuje i određeni agresivni nagon i poriv, a, na drugoj strani, i od neke univerzalne ljudske situacije koja zahtijeva barem povremenu datost izazova s natprosječnim ili izrazitim rizikom, kao i situacije visoke emocionalne napetosti. I to je nužno da bi se osigurala potrebna fizička i psihička ravnoteža i održali i obnovili ljudski vitalni potencijali.

Na jednoj još nižoj teorijskoj razini ova optika operira i s koncepcijom o urođenoj i univerzalnoj mladenačkoj transagresivnosti, kao i svojevrsnoj krizi identiteta svojstvenoj mladosti kao osobitoj životnoj fazi. I to fazi koju karakterizira odrastanje i sazrijevanje. Na toj općoj i složenoj teorijskoj podlozi onda se promatraju i interpretiraju i nasilnički oblici navijačkog ponašanja u kojima se upravo mladi ljudi javljaju kao njihovi no-

siooci i protagonisti. U stvari, omladinska sklonost nasilju i u nogometu i oko nogometa se izvodi iz uzajamnog preklapanja i prožimanja utjecaja ove tri temeljne okolnosti koje su univerzalne i gotovo metapovijesne i metadruštvene naravi. Stoga se i objašnjavanje konkretnih oblika nasilničkog ponašanja u nogometu i oko nogometa odmah projicira na njihovu univerzalnu podlogu i pozadinu. Pravi posao sociologijske kritičke analize je u tome da se ispod i iza konkretnog i slučajnog stjecaja povijesnih i društvenih okolnosti, koji su vidljivi i lako prepoznatljivi kad su u igri nasilnički oblici ponašanja, identificiraju ove univerzalije koje su na djelu u njihovom generiranju.

Drugi pristup i druga optika je bitno drugačije usmjerena. To je optika u kojoj dominira ono što bi se moglo nazvati povijesnom specifičnošću. A to se ponajprije otkriva u činjenici da se u ovoj optici polazi od društvenog položaja omladine u datoj povijesnoj i društvenoj situaciji i od bitnih obilježja tog položaja. Ta optika naglašava determinirajuće značenje sustavne problematičnosti, marginalnosti, društvene inferiornosti, depriviranosti i institucionalne nemoći koje su svojsvene općem društvenom položaju mladih u uvjetima suvremenih društava. To determinirajuće značenje pojačava se do krajnjih granica upravo u situacijama društvene krize u kojima se po pravilu neravnomjerno veliki dio tereta krize a to znači i lišavanja i odricanja prebacuje upravo na leđa značajnih djelova omladinske populacije. To sa stajališta ovog pristupa i ove optike, naravno, tvori najširu društvenu podlogu na kojoj se javljaju i mogu javiti i sklonosti ka nasilju uopće, pa i ka nasilničkim oblicima navijačkog ponašanja. Tako, zapravo u krajnjoj analizi, društvena problematičnost i kriznost omladine postaju opći okvir za interpretaciju fenomena omladinskog nasilničkog ponašanja u suvremenom nogometu i oko nogometa.

7.

Nakon ovakvog opisa središnjih spornih točaka u sociologijskim raspravama o nasilju u nogometu i oko nogometa moguće je jasnije vidjeti što je sve u igri i od značaja i za naše bavljenje spomenutim fenomenima u našem suvremenom prostoru. Time se omogućava da se pristupi i optike, koji se primjenjuju u našim razmatranjima, smjeste unutar naznačenog teorijskog problematskog okvira, te da se prosudi o teorijskoj utemeljenosti i interpretativnoj plodnosti svakog od navedenih pristupa i optika. Međutim, ovakav opis

spornih točaka omogućava da se postavi i jedno drugo pitanje. A to je pitanje: da li su spomenuti pristupi i optike nužno međusobno isključive naravi, ili se barem neke mogu sadržajno povezati i uskladiti? To pitanje se nameće i iz pažljive analize nekih pozadinskih stajališta koja su u igri kod nekih od navedenih pristupa i optika. To se može ilustrirati na primjeru optike kojom se služi Dal Lago. Naime, Dal Lago pristupa fenomenu nasilja u nogometu i oko nogometa danas, kao totalnom fenomenu koji pripada osobitom svijetu igre i agonizma, istodobno on taj fenomen, u svojim suvremenim italijanskim oblicima i razmjerima promatra u okviru jedne šire teorijske zamisli. Taj fenomen se promatra kao fenomen karakterističan za postmoderno društvo i za svijet postmoderne. Današnja privlačnost nogometa i svega onoga što se zbiva oko nogometa interpretira se, ponajprije, u terminima epohalnih promjena koje je donio prijelaz od modernog društva ka postmodernom te od moderne ka postmodernoj. To znači da se praktično priznaje da pored posebnih ključeva koji su potrebni da se objasne osobiti načini strukturiranja i mijenjanja, svojstvenih svakom od postojećih doživljajnih svijetova postoji i neki drugi ključ kojim se mora operirati da bi se uvažile promjene epohalnih razmjera, a to su promjene u cjelini doživljajnog i životnog svijeta.

Čini se, dakle, da bi vrijedilo pokušati ispitati da li se stanoviti pristupi i optike mogu sadržajno povezati i uskladiti. Na razini prve sporne točke, to se čini više nego mogućim pod uvjetom da se pode od uvjerenja da je fenomen nasilja u nogometu doista totalni društveni fenomen koji je izrazito slojevite naravi. A to znači spomenute optike se mogu uskladiti i povezati sa pojedinim razinama samog fenomena: a) širom i dubljom razinom koja je izrazito društvenostrukturne i društvenokulturne naravi na koju se projicira i svijet sporta kao i svijet igre i agonizma kao sastavni dio ukupnog društvenog svijeta u datoj povijesnoj situaciji; b) pretežnom unutar sportskom razinom makrosportske naravi u kojoj svijet sporta kao svijet igre i agonizma dobija svoju konkretniju osobitu artikulaciju i c) sa razinom stadiona i njegove osobite ekologije. Dakako, ovo povezivanje i usklađivanje ima određenu pretpostavku. A to je da u osnovama suvremenih oblika nasilničkog ponašanja u nogometu i oko nogometa leži jedna složena i slojevita deterministička mreža s različitim razinama.

Nema sumnje da bi se ovo moglo isto tako lijepo ilustrirati i na primjeru pristupa i optika koje su na djelu

kad je posrijedi omladina kao glavni nosilac i protagonist suvremenih oblika navijačkog ponašanja s agresivnim i nasilničkim nabojima.

Literatura:

1. M. Canevacci, V. Padiglione, M. Fanunzio, *Lo sport tra natura e cultura*, Napoli, Guida, 1984.
2. A. Dal Lago, *Descrizione di una battaglia. I rituali del calcio*, Bologna, Il Mulino, 1990.
3. E. Dunning, P. Murphy, J. Williams, *The Roots of Football Hooliganism*, London, New York, Routledge, 1988.
4. R. Ingham, S. Hall, J. Clarke, P. Marsh, J. Donovan, *Football Hooliganism The Wider Context*, London, InterAction Inprint, 1978.
5. D. Koković, *Doba nasilja i sport*, Novi Sad, Sports World, 1990.
6. P. Marsh, Aggro, *The Illusion of Violence*, London, Melbourne, Toronto, J.M. Dent & Sons, 1978.
7. D. Morris, *The Soccer Tribe*, London, J. Cape, 1981.
8. P. Murphy, J. Williams, E. Dunning, *Football on Trial. Spectator Violence and development in the Football World*, London, New York, 1990.
9. A. Salvini, *Il rito aggressivo, Dall'aggressività simbolica al comportamento violento: il caso dei tifosi ultras*, Firenze, Ginati, 1988.
10. S. Vrcan, *Sport i nasilje danas u nas*, Zagreb, Naprijed, 1990.
11. S. Wagg, *The Football World. A Contemporary Social History*, Brighton, The Harvester Press, 1984.
12. J. Williams, E. Dunning, P. Murphy, *Hooligans Abroad*, London, New York, Routledge, 1985.